

Н. О. Щербак

Державна дума Російської імперії

ДЕРЖАВНА ДУМА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ – представницький орган. Вибори до 1-ї Держ. думи відбулися на основі нового вибор. закону від 11 грудня 1905, що розширював виборчі права міськ. населення. З 497-ми депутатів 1-ї Думи, яка розпочала свою роботу 27 квітня (10 травня) 1906, 102 представляли Україну. За парт. складом Дума була ліберально-кадетською. Голова – С. Муромцев. Складність і невирішеність нац. питання у Рос. імперії зумовили його загострення вже на перших засіданнях Думи. Ще у переддень відкриття її роботи представники найбільш чисел. народів Рос. імперії сформулювали свої вимоги. Укр. депутати у програмі, підготовленій організац. відділом Поділ. товариства «Просвіта», вимагали введення української мови у школах, училищах, ВНЗах, запровадження в університетах курсів історії України, етнографії та укр. літ-ри, що сприяло б нац. відродженню. Для обстоювання укр. інтересів у Думі створ. Укр. парламент. громаду. Її головою обраний адвокат і громад. діяч, депутат від Чернігова *І. Шраг*, серед чл. – *В. Шемет* і *П. Чижевський* від Полтав. губ., [М. Біляшівський](#) і *Ф. Штейнгель* від Києва, *А. Грабовецький* від Київ. губ., [А. В'язлов](#) від Волині. Для координації роботи Громади зі Львова до С.-Петербурга приїхав [М. Грушевський](#), який мав досвід політ. діяльності. Він також став організатором та ідей. натхненником її друк. органу – ж. «Украинский вестник» (ред. *М. Славінський*, секр. [Д. Дорошенко](#)). На сторінках часопису, що був першим заг.-рос. вид. 20 ст., присвяч. Україні та її проблемам (загалом вийшло 14 номерів), публікували свої статті *Б. Грінченко*, *Ф. Вовк*, *О. Лотоцький*, *С. Єфремов*, *І. Франко*, *М. Туган-Барановський* та ін. Важливим етапом у роботі Укр. парламент. громади в 1-й Думі стало розроблення Декларації про автономію України. Найбільш продуктивно працював *М. Грушевський* – в «Украинском вестнике» опубл. 10 його статей з даної тематики. На основі народопр. концепцій кирило-мефодіївців і *М. Драгоманова* він розробив механізм нац.-територ. децентралізації Рос. імперії. Громада вимагала вирішення укр. питання у контексті перебудови всієї держави на принципах рівноправності народностей і областей та створення нац.-територ. автономій. Укр. депутати виступали за федератив. устрій як основу майбут. Рос. імперії, надання Україні нац.-територ. автономії зі своїм обл. Сеймом, чітке розмежування повноважень центр. і місц. органів. Спец. законами передбачалось забезпечити в Україні права нац. меншин. Декларацію про автономію повинен був проголосити *І. Шраг* з думської трибуни, однак через дострок. розпуск Думи зробити цього

не вдалося. Важке становище нар. освіти в Україні спонукало укр. депутатів звернути особливу увагу на стан рідної мови. І. Шраг у своєму виступі 1(14) липня 1906 говорив, що за часів Хмельниччини у кожному укр. селі була своя школа, яка утримувалась за рахунок громади, а на поч. 20 ст. становище з освітою на Україні стало катастрофічним, зокрема у травні 1906 до Думи надійшов лист від чл. міської думи м. Брацлав Поділ. губ. (нині смт Немирів. р-ну Вінн. обл.) зі скаргою на скрутне становище з нар. освітою у місті, де на 9 тис. насел. було лише одне міське училище і три конфес. школи (церк.-парафіял. і євр. хедери). Проблеми нар. освіти депутати неодноразово висвітлювали на сторінках «Українського вестника», також ними був розроблений законопроект «Про мови» (не розглянутий у зв'язку з розпуском Думи). 8(21) липня 1906 після 72-денного існування 1-а Дума, звинувачена у тому, що не заспокоює народ, а наводить смуту, була розпущена урядом. Перестала існувати й Укр. парламент. громада, яка провела 6 засідань і наприкінці своєї діяльності нараховувала 44 особи. Незважаючи на те, що Громаді не вдалося реалізувати свої задуми, її чл. вперше з парламент. трибуни заявили про споконвічні прагнення українського народу до вільного життя, що українство не асимілювалося, а живе і бореться. (див. Табл. 1).

Табл. 1. Члени Української парламентської громади у 1-й Державній думі (станом на травень 1906)

Губернія	Депутати
Катеринославська	О. Возовик, М. Михайличенко
Київська	М. Біляшівський, З. Вирів, А. В'язлов, А. Грабовецький, Г. Зубченко, Л. Литвин, С. Таран, Є. Шольп, Ф. Штейнгель
Подільська	І. Заболотний, Г. Косаренчук, Л. Стефанік
Полтавська	Ф. Дубовик, Я. Імшенецький, М. Миклашевський, М. Онацький, І. Присецький, А. Тесля, П. Чижевський, В. Шемет, Л. Яснопольський
Харківська	М. Ковалевський, Д. Назаренко, Й. Оранський
Чернігівська	О. Бабич, Я. Гужовський, П. Кириленко, Г. Лікоть, О. Муханов, О. Свечин, І. Тарасенко, І. Шраг

Існувала Укр. парламент. громада і в 2-й Держ. думі, яка розпочала свою роботу 20 лютого (5 березня) 1907. Із 490 депутатів Україну представляли 102. За парт. складом у 2-й Думі було більше представників лівих партій, ніж у першій. Голова – Ф. Головін. Укр. парламент. громада нараховувала 47 депутатів. Її головою обраний лікар, депутат від Чернігова М. Рубіс. На другому своєму засіданні Громада обрала бюро, до якого ввійшли 7 депутатів: Довгополий від Нижнього Новгорода, С. Нечитайло від Києва, М. Наумчик, П. Гриневич від Поділ. губ., Ю. Сайко від Полтав. губ., М. Рубіс і В. Хвіст від Черніг. губ. На зборах 11 (24)

березня 1907 депутати виробили Декларацію про автономію, опубл. у г. «Рада» від 15(28) березня 1907. Декларація, написана на основі істор. фактів й історії самої України, доводила необхідність автономії – якщо край має свої екон. і культурні відмінності, мову та звичаї, йому потрібно надати право видавати закони, відповідні традиціям місцевості: «...автономія не тільки не руйнує державної єдності, а навпаки: забезпечуючи вольності кожному народові, кожній країні, а значить кожній людині, автономія зміцнює державу, бо з'єднує людей силою інтересів, а не насильства». Однак гол. увагу Громада звертала на соц. проблеми, що знайшло відображення на сторінках її друк. органу – г. «Рідна справа – Думські вісті» (ред. М. Хотовицький, згодом – С. Нечитайло). Член Київ. і Кам'янець-Поділ. «Просвіти» звернулися до неї з проханням розробити, внести до розгляду і відстояти законопроект про українізацію навчання. Значна увага, яку укр. депутати приділяли розвитку нар. освіти, змусила цар. уряд упритул зайнятися цим питанням. 6 травня 1907 міністр освіти подав до Думи законопроект «Про загальну освіту», за яким всі діти від 8-ми до 11-ти р. повинні вчитися у початк. школах із російською мовою навчання. 15 травня 1907 постановою Держ. думи створена комісія для розгляду запропонованого міністром законопроектів та депутат. зауважень до нього. Комісія складалася з 55-ти осіб, від України до неї увійшли М. Вовчинський, І. Лось-Колендзян, М. Рубіс, В. Сахно. Депутати запропонували відхилити міністер. законопроект, оскільки ще 9(22) травня 1907 до Думи був внесений законопроект про нар. освіту, підготовлений і підписаний 37-ма чл. Укр. громади, який передбачав вирішення справи нар. освіти у країні шляхом референдуму. Тим самим забезпечувались права нац. меншин і школа ставала б національною. 31 травня (13 червня) 1907 Укр. парламент. громада на своїх зборах постановила подати на розгляд Думи законопроект про відкриття в Університеті св. Володимира у Києві, Новорос. університеті в Одесі та Харків. університеті кафедр історії України й історії укр. письменства. Цього вимагали самі студенти ВНЗів – у листопаді 1906 студент. комісія Університету св. Володимира у Києві подала ректору заяву про необхідність утворення 4-х кафедр з українознавства. Однак лише 1907 організовані курси укр. наук у Харків. і Новорос. університетах. У першому почав читати лекції з історії укр. літ-ри проф. *М. Сумцов*, з історії України – проф. [Д. Багалій](#), курс української мови – проф. *М. Халанський*; у другому – курс історії України приват-доцент [О. Грушевський](#). В умовах продовження студент. заворушень Сенат вимушено дозволив восени 1907 викладати в Університеті св. Володимира у Києві курс історії укр. літ-ри (читав проф. О. Лобода), але тривало це недовго. Наприкінці травня 1907 чл. укр. групи вирішили вийти з ін. фракцій і заснувати самост. громаду з певними програмою, тактикою, дисципліною. 3(16) червня 1907 Дума другого скликання була розігнана, що стало кінцем революції 1905–07. Маніфест від 3(16) червня 1907 і нове положення про вибори до 3-ї Думи, згідно з яким 80 % насел. Рос. імперії позбавлялося вибор. прав, стали фактично держ. переворотом. Новий вибор. закон мав вираз. шовініст. характер, оскільки обмежував саме представництво «іногородців» у Думі. Укр. парламент. громада у 2-й Держ. думі, яка загалом збиралася 4 рази, повторила помилки своєї попередниці, гол. з яких – запізнiла

трансформація у згуртовану групу. Відчувався у її роботі брак досвідчених політиків, таких як І. Шраг і В. Шемет, не було поруч М. Грушевського (див. Табл. 2). Хоча укр. Громадам у 1-й і 2-й Держ. думах так і не вдалося вибороти автономію для України, їх створення та діяльність засвідчили поширення держ.-визв. ідеї у свідомості українського народу.

Табл. 2. Члени Української парламентської громади у 2-й Державній думі (станом на березень 1907)

Губернія	Депутати
Катеринославська	П. Богуславський
Київська	М. Вовчинський, М. Воєнний, І. Губенко, І. Кириєнко, І. Краселюк, Д. Лагно, Ф. Литвиненко, К. Маляренко, С. Нечитайло, В. Сахно, П. Снігур, З. Чеповенко, Є. Чигирин
Подільська	П. Гриневич, С. Гуперко, А. Дідурик, Г. Дубонос, П. Зубченко, С. Матвіїв, П. Мороз, М. Наумчик, П. Рогожа, А. Соловей
Полтавська	Ю. Сайко
Харківська	Ф. Васютин
Чернігівська	Г. Веремієнко, В. Вовк-Карачевський, Н. Дементьєв, П. Приходько, М. Рубіс, В. Хвіст

У 3-й (1(14) листопада 1907 – 9(22) червня 1912, голови: М. Хом'яков, О. Гучков, *М. Родзянко*) і 4-й (15(28) листопада 1912 – 6(19) жовтня 1917, голова – М. Родзянко) Думах укр. фракцій не було, однак укр. питан-ня постійно порушувалося на їх засіданнях. Зокрема у 3-ю Думу за підписом 37-ми депутатів поданий законопроект про запровадження української мови у початк. школах, використання її у сільс. судах (вимоги не були прийняті). У 4-й Думі депутати-кадети А. Шингарьов, *П. Мілюков*, соціал-демократ *Г. Петровський* та ін. вимагали свободи нац. розвитку для українців. Однак всі спроби домогтися поступок укр. народіві закінчувалися безрезультатно – цар. уряд і надалі проводив антиукр. політику.

Рекомендована література

1. Національна програма українців-подолян // Громад. думка. 1906, 6 січ.;
2. Грушевський М. Наши требования // Укр. вест. 1906. № 5;
3. Другі збори українських послів // Рада. 1907, 15 берез.;
4. Правительство і народна освіта // Рідна справа. 1907, 10 трав.;
5. Государственная Дума. Второй созыв. Обзор деятельности комиссий и отделов. С.-Петербург, 1907;
6. Петлюра С. 3 українського життя в минулому році: Статті. К., 1993.

Бібліографічний опис:

Державна дума Російської імперії / Н. О. Щербак // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-26125>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).